

KATARINA BURE OCH TROLLDOMSPROCESSERNA I GÄVLE

Trolldomsrannsakningarna i Mora. Tysk konstnär, 1670

I Heliga Trefaldighet, den största kyrkan i Gävle, ligger en gravhäll i golvet som minner om en period i den svenska historien då rädsla, okunskap och skvaller tog överhanden och många oskyldiga människor avrättades på grund av det. Gravstenen är inte färdig. I stenens två rundlar kan vi i den övre läsa "Här under vilar den högvördige och höglärde herren Magister Petrus Fontelius, fordom mathesios professor i Upsala sedermera prost och kyrkoherde i Gefle, begravnen på sitt 62 års ålder den 27 april 1684", men i den undre står ingenting alls. Där skulle minnesorden över hans hustru Katarina Bure stå, men när hon dog var hon inte välkommen att begravas inne i kyrkan. En gång hade hon dömts till döden, anklagad för trolldom och även om hon senare hade blivit frikänd av Svea Hovrätt, så hade hon för evigt blivit stämplad.

Katarina Bure föddes år 1629 och växte upp i Nora socken i Uppland som prästdotter. År 1651 gifte hon sig med Petrus Olai Fontelius, även han född i Uppland. 1669 tog han tjänst som kyrkoherde i Gävle och familjen flyttade dit. De fick nio barn tillsammans.

Samma år som flytten gick till Gävle slog rädslan för trolldom och häxor till i Mora. Ca 60 personer rannsakades varav 15 blev avrättade den 24 augusti. Året efter illustrerades händelsen av en konstnär i Tyskland. Bilden spreds i västvärlden och väckte stor uppmärksamhet, men återger inte en korrekt bild av den svenska häxprocessen då man endast en gång under den perioden brände en person levande på bål, vilket skedde i Stockholm. Övriga domar verkställdes genom att personerna halshöggs först innan de brändes på bål.

Att människor dömdes och avrättades för trolldom var egentligen inget nytt i Sverige, men det hade tidigare enbart skett sporadiskt. Men tiden mellan 1668 – 1676 var annorlunda, då pågick det som kom att kallas för *Det Stora Öväsendet* eller *häxprocessernas tid*. Det hade startat i Älvdalen när barn där började ange vuxna och sade att de togs till Blåkulla om nätterna. Därifrån spred sig rädslan till Mora och vidare över Dalarna, mot närliggande landskap.

När rykten om trollpackor och barnaförande började florera i Gävletrakten år 1672-73, intog Kyrkoherden Petrus Fontelius en skarp hållning mot skvallret. Som akademiskt lärd vid Uppsala universitet förkastade han allt prat om Satan och Blåkulla och menade att de som far med rykten var ”ett pack och ett världens avskrap”. Han vägrade även att läsa upp Bönen mot Satans raseri som Kungen år 1670 beslutat skulle hållas i landets kyrkor. Han menade att sådant inte hörde hemma i kyrkan. Att läsa bönen var att erkänna Satans makt, vilket han inte gjorde.

Kanske intog han en för oresonlig hållning mot människors rädsla, kanske var han för hård i det sätt han avfärdade sina församlingsbors rädsla? Senare, som äldre, beskrevs han som en person ”som låg och läste från bittida till sent” och att ”ingen ofta fick tala till honom”. Gävleborna började i alla fall att titta snett på det relativt nyinflyttade kyrkoherdeparet och i början av år 1674 hördes de första ryktena i staden att Kyrkoherdens hustru Katarina Bure förde barn om nätterna till Blåkulla. Speciellt barnen till stadens Borgmästare var särskilt utsatta. Lite senare kom det

fram att bakgrunden till dessa rykten var en konflikt mellan Petrus Fontelius och Borgmästare Falck, en konflikt som tog sin början i att Borgmästare Falck hade fått en sämre bänkplacering i kyrkan.

När den kungliga trolldomskommissionen kom till staden i februari 1675 var inte bara Katarina Bure anklagad för barnaförande, utan åtminstone sju kvinnor till. Trolldomskommissionens president Sparre var för tillfället i Jämtland och ersattes av Johan Axehiälm. Axehiälm hade fått tydlig order om att han inte fick låta några dödsdomar gå i verkställighet utan Sparres godkännande, en order som han inte skulle komma att lyda.

Landshövding Carl Larsson Sparre. Beskuren målning av DK Ehrenstrahl.

Över tjugo barn och flera vuxna vittnade mot Katarina Bure. Borgmästarsonen Håkan på 13 år berättade att han tagits till Blåkulla av Kyrkoherdens hustru flera gånger det senaste året. I Blåkulla hade han även sett prästfamiljens 5 yngsta barn. En flicka, Annika Gotthalksdotter, berättade att Katarina Bure tagit med henne flera nätter till Blåkulla runt juletid och att hon senaste natten varit där fyra gånger och första gången hade Borgmästare Falck använts som riddjur. Och jo, tydligen sade

Borgmästaren då att det varit sant att han känt sig ”kvald” uti sömnen och att han varje morgon vaknade upp öm i kroppen och tröttare än när han gått till sängs.

Fontelius bad att få tala för sin fru i rätten men begäran avsågs. När prästfamiljens fem yngsta barnen kallades in till förhör inför trolldomskommissionen förbjöds Petrus Fontelius att följa dem, trots att han önskade det och att andra föräldrar fått följa sina barn upp i rätten. Detta, samt att Axehiälm tydligt i stort följde Borgmästare Falcks linje, gjorde att prästfamiljen förstod åt vilket håll det lutade. Genom sin makes enträgna böner hade Katarina Bure fått lov att vänta in domen hemma istället för på häktet och den 3 mars 1675 flydde familjen till Stockholm för att söka ”kungens allra nådigaste protektion”. Samma dag föll domen för de andra trolldomsanklagade kvinnorna. Gubb-Lisbeth, Brita Guldsmeds, Brita Canons, Kierstin och Anna Snifs dömdes till döden genom halshuggning, fyra av dem skulle därefter brännas på bål. Bara Anna Snifs skulle få ”njuta kyrkogård” då hon bekänt. Några dagar senare avrättades de inför hela staden. Barnen i publiken såg hur de onda andarna kretsade som svarta korpar över stupstocken, men när Gubb-Lisbet blev halshuggen såg ett barn en vit duva som kom ner från himlen som för att hämta upp hennes själ.

Trolldomskommissionen såg flykten som ett tecken på att Katarina Bure var skyldig och dömde henne till döden, i hennes frånvaro. För att frikänna sin hustru skrev sedan Petrus Fontelius flertalet brev till Svea Hovrätt där han berättade om ryktesspridningen i Gävle, Borgmästare Falcks klandervärda metoder och hur Axehiälm inte var tillförlitlig då han lät verkställa dödsdomar utan Sparres godkännande. Han berättade även om de barn som vittnat mot Katarina, att undantaget för Falcks egna barn, var det barn som var fattiga och hungriga och vars föräldrar livnärde sig på tjuveri och var utan bostad. Han påvisade att Falck hade lockat flera av dessa barn till vittnesmål genom smörgåsar och korvar. Den kamp Petrus Fontelius förde för sin hustru blev en viktig del av den rörelse som slutligen satte stopp för de svenska häxprocesserna.

Sommaren 1676 prövades Katarina Bures ärende av trolldomskommissionen i Stockholm och i december 1676 frikändes hon helt. Hon hade det sista året suttit fängslad på Örebro slott i deras ”Trollkonekammare”, men nu kunde hon tillsammans med familjen vända hem till Gävle igen. Samma år tystnade även *Det Stora Oväsendet* i Sverige, *häxprocessernas tid* var över.

Efter sin makes död 1684 fick Katarina Bure en änkepension på 8-10 tunnor spannmål årligen och hon bodde kvar i ett litet hus i närheten av Heliga Trefaldighet. Hon avled först 1706, efter 22 år som änka. Kyrkoherden vid den tiden hade under 1690-talet yttrat i en konflikt att Katarina Bures dotter Anna var "en trollkona", vilket kan tyda på att han tänkte detsamma om hennes mor. Det kan ha varit han som utnyttjade sin makt som kyrkoherde och förbjöd Katarina Bure att begravas inne i kyrkan, med hänvisning till att hon varit beryktad som Gävles farligaste trollpacka.

Det krävs inte mycket för att få ett rykte. Ett rykte kan stämpla en människa för livet, vara stigmatiserande och som i detta fall till och med vara dödligt. Katarina Bure hade ändå tur, hon kom från en bildad, stabil familj som trodde på hennes oskuld och som stöttade henne. Hon fick möjligheten att fly och hade både ekonomin till detta och de kontakter som behövdes. Samma möjligheter hade inte de flesta andra trolldomsanklagade.

Desirée Kjellberg, Intendent, Sveriges Fängelsemuseum

Källor:

Ankarloo, Bengt. 1971. *Trolldomsprocesserna i Sverige*. Rättshistoriskt bibliotek, sjuttonde bandet. Lund.

Nilsson, Kristina. 2005. *Från by up i sky och ända till helwetis. Om trolldomsprocesserna i Gävle*. Gävle.

Sehlberg, Eric. *Gefle och dess slægter, del 1*. Handskrivet manuskript. Gävle.

Ur protokollen från trolldomsrannsakingarna i Gefle 1675 del II. Meddelanden av Gestriklands Kulturhistoriska Förening 1927. Gefle.